

АНТОН НІКІФАРАВІЧ СЕЎЧАНКА

(да 95-годдзя з дня нараджэння)

"Пытанне аб беларускім універсітэце
ставіцца як пытанне аб нацыянальнай
палітыцы..."

(Рэктар БДУ Антон Нікіфаравіч Сеўчанка)

Антон Нікіфаравіч Сеўчанка нарадзіўся 22 лютага 1903 г. у вёсцы Дзяніскавічы Рагачоўскага павета Магілёўскай губерні ў сярэдняй сям'і.

Станаўленне савецкай сістэмы адукацыі ўнесла карэктывы ў лёс юнака. Антон Сеўчанка паступіў у Рагачоўскі педагагічны тэхнікум і скончыў яго ў 1926 г. Паралельна ён вучыўся ў раённай партыйнай школе. Педагагічную працу пачаў на пасадзе дырэктара пачатковай школы ў вёсцы Жарабцы Бабруйскага раёна, дзе адначасова выкладаў фізіку і матэматыку. Цяга да ведаў падштурхнула маладога дырэктара школы падаць дакументы ў Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт: у 1929 г. яго залічылі студэнтам другога курса педагагічнага факультэта.

Універсітэт у гэты час быў на ўздыме. У лістападзе 1927 г. быў закладзены ўніверсітэцкі гарадок, у планах было адкрыць хіміка-тэхналагічнага факультэта. На фізіка-матэматычным аддзяленні педфака БДУ ў той час працавалі выдатныя выкладчыкі — загадчык аддзялення Я.К.Успенскі выкладаў фізіку, прафесар У.К.Дыдырка — вышэйшую матэматыку. БДУ прыцягваў і новыя навуковыя кадры. У 1928 г. вучань Альберта Эйнштэйна Я.Громэр быў залічаны прафесарам кафедры матэматыкі. У 1929 г. па запрашэнні кіраўніцтва ў БДУ прысхаў прафесар У.Л.Бурстын.

Пасля заканчэння ў 1931 г. БДУ А.Н.Сеўчанка прадоўжыў вучобу ў аспірантуры Дзяржаўнага аптычнага інстытута (Ленінград). Таленавітага аспіранта заўважыў Сяргей Іванавіч Вавілаў. Пад яго кіраўніцтвам малады вучоны і пачаў працаваць. Асноўным накірункам даследаванняў стала для А.Н.Сеўчанкі люмінесцэнцыя арганічных і неарганічных рэчываў, а таксама сумежныя пытанні малекулярнай спектраскапіі. Гэтыя працы былі пакладзены ў аснову кандыдацкай дысертацыі, абароненай у 1937 г.

У 1940 г. А.Н.Сеўчанка сумесна з С.І.Вавілавым працаваў над вывучэннем законаў затухання святлення рэдказемельных іёнаў. З гэтага часу люмінесцэнцыя рэдкіх земляў нязменна прыцягвала яго ўвагу. С.І.Вавілаў высока ацэньваў працы А.Н.Сеўчанкі, спасылаўся на іх у сваіх артыкулах і выкарыстоўваў эксперыментальныя даныя, атрыманыя Антонам Нікіфаравічам пры тэарэтычным разглядзе мікраструктуры святла. Па рэкамендацыі С.І.Вавілава Антон Нікіфаравіч працягваў курс вышэйшай матэматыкі ў Дзяржаўным аптычным інстытуце, а таксама курсы агульнай фізікі і балістыкі ў Ваенна-палітычнай акадэміі.

У час Вялікай Айчыннай вайны А.Н.Сеўчанка разгарнуў работу ў галіне вяснянай святломаскіроўкі і па пытаннях люмінесцэнтнага асвятлення вясняных аптычных прыбораў. На падставе гэтых работ А.Н.Сеўчанкі і пад яго кіраўніцтвам вырабляліся маскіровачныя прылады ў час вайны. Метады, распрацаваныя А.Н.Сеўчанкам для асвятлення шкал вясняных аптычных прыбораў, укараняліся ў вытворчасць. За самаадданую працу Антон Нікіфаравіч у 1943 г. быў узнагароджаны медалём "За трудовую доблесть", у 1945 г. — медалём "За доблестный труд в Великой Отечественной войне 1941—1945 гг."

Яшчэ да вайны А.Н.Сеўчанка пачаў сістэматычныя даследаванні святлення злучэнняў рэдкіх земляў і урана. Вынікам дзесяцігадовых даследаванняў люмінесцэнцыі уранавых злучэнняў з'явілася доктарская дысертацыя, абароненая ў 1952 г.

У лістападзе 1952 г. па запрашэнню віцэ-прэзідэнта АН Беларусі І.С.Лупіновіча Антон Нікіфаравіч вяртаецца ў Мінск. Неўзабаве ён быў абраны акадэмікам Акадэміі навук Беларусі. 1953 г. стаў пераломным у развіцці фізічных даследаванняў на Беларусі і ў гэтым невялікая заслуга А.Н.Сеўчанкі. За кароткі час ён арганізаваў Інстытут фізікі і матэматыкі АН Беларусі і на працягу двух гадоў кіраваў гэтым інстытутам, адначасова выконваючы абавязкі акадэміка-сакратара фізіка-тэхнічнага аддзялення Акадэміі навук. Акрамя гэтага, ў верасні 1953 г. ён быў абраны па конкурсе загадчыкам кафедры фізічнай оптыкі БДУ.

30 красавіка 1957 г. у БДУ адбылося пашыранае пасяджэнне Вучонага Савета універсітэта, прысвечанае прызначэнню новага рэктара, якім згодна з загадам міністра вышэйшай адукацыі СССР стаў Антон Нікіфаравіч Сеўчанка.

На пасядзе рэктара БДУ Антон Нікіфаравіч поўнашпона раскрыў свае арганізатарскія здольнасці, талент не толькі выдатнага вучонага, але і кіраўніка-адміністратара.

У той час БДУ размяшчаўся ў чатырох карпусах яшчэ даваеннай пабудовы, што было ўжо недастаткова, маючы на ўвазе, што павялічвалася колькасць студэнтаў, кафедраў, лабараторый. Неаднаразовыя звароты А.Н.Сеўчанкі ў ЦК КПБ і ў Савет Міністраў БССР далі станоўчыя вынікі: 2 ліпеня 1958 г. ва ўрачыстай абстаноўцы быў закладзены фундамент новага будынка галоўнага корпусу. Адначасова пачалося будаўніцтва студэнцкага інтэрната. На чарзе быў фізічны корпус, а ў 1965 г. пачалі ўздымацца сцены хімічнага корпусу.

"Пытанне аб Беларускім дзяржаўным універсітэце ставіцца як пытанне аб нацыянальнай палітыцы", — гэтая думка была выказана Антонам Нікіфаравічам на пасяджэнні рэктарата 12 кастрычніка 1957 г. А.Н.Сеўчанка ставіў мэту дабіцца таго, каб універсітэт змяніўся якасна, стаў флагманам беларускай навукі. Асабліваю ўвагу рэктар надаваў дакладным навукам. Па яго ініцыятыве была праведзена перабудова сістэмы падрыхтоўкі кадраў па фізіка-матэматычным дысцыплінах і развіцця навуковых даследаванняў у гэтай галіне ведаў, значна павялічыўся прыём студэнтаў на абодва аддзяленні фізіка-матэматычнага факультэта, былі створаны кафедры вылічальнай тэхнікі, фізікі цвёрдага цела, дыферэнцыяльных ураўненняў, вылічальны цэнтр БДУ, адчыніліся новыя навукова-даследчыя лабараторыі, з'явіліся такія новыя спецыяльнасці, як радыяфізіка, прыкладная матэматыка і інш. У верасні 1958 г. на базе фізіка-матэматычнага факультэта былі адкрыты два асобныя факультэты — фізічны і матэматычны. Шмат увагі ўдзяляў Антон Нікіфаравіч менавіта таму факультэту, які сфарміраваў яго як навукоўца і педагога: фізічны факультэт быў самым буйным у універсітэце, які найбольш дынамічна развівалася. За ўсім гэтым стаў Антон Нікіфаравіч.

Застаючыся кіраўніком лабараторыі люмінесцэнцыі ў інстытуце фізікі АН Беларусі, А.Н.Сеўчанка стварыў у універсітэце шэраг навуковых накірункаў па фізіцы: спектраскапія і люмінесцэнцыя уранілавых комплексаў, арганічных рэчываў і перакісных злучэнняў, оптыка і радыяцыйная фізіка паўправаднікоў. Дзякуючы глыбокаму разуменню сутнасці фізічных праблем, выключнай інтуіцыі даследчыка і мастацтву фізіка-эксперыментатара, Антонам Нікіфаравічам былі атрыманы вынікі прынцыповай важнасці па ўсіх названых накірунках.

Рэктар хваляваўся, хто прыйдзе ва універсітэт, якой будзе падрыхтоўка студэнтаў. Былі створаны школы юных фізікаў і матэматыкаў, біёлагаў і хімікаў, праводзілася вялікая работа па прыёму рабочай моладзі на вясцерні аддзялення і заочны факультэт.

60-я гады — час "адлігі", час узлёту працоўнага і творчага энтузізму. У 1963 г. ва універсітэце быў створаны штаб студэнцкіх будаўнічых атрадаў, студэнты штогод летам ад'язджалі на паліну. І кожны раз на Мінскі вакзал прыходзіў праводзіць іх ужо пасівеўшы рэктар. Ён актыўна падтрымаў ідэю студэнцкай моладзі аб адзначэнні штогод свята "Дзень Мінскага студэнта". 16 кастрычніка 1966 г. у напармку да Цэнтральнай плошчы сталіцы рушыла вялікая калона студэнтаў БДУ на чале з рэктарам універсітэта. Да калоны БДУ далучаліся студэнты іншых інстытутаў Мінска, госці сталіцы. Свята, якое скончылася грандыёзным факельным шэсцем, стала традыцыйным.

А.Н.Сеўчанка асаблівае значэнне надаваў выхаванню моладзі. Па яго ініцыятыве ў маі 1969 г. на тэрыторыі універсітэта быў закладзены помнік супрацоўнікам і студэнтам БДУ, загінуўшым у гады Вялікай Айчыннай вайны.

Поспехі Беларускага універсітэта былі адзначаны высокай узнагародай. 7 студзеня 1967 г. указам Прэзідыума Вярхоўнага Савета СССР універсітэт узнагароджаны ордэнам Працоўнага Чырвонага Сцяга. За паспяховую навуковую дзейнасць, заслугі ў развіцці вышэйшай адукацыі і падрыхтоўцы высокакваліфікаваных спецыялістаў у 1971 г. А.Н.Сеўчанка было прысвоена званне Героя Сацыялістычнай Працы. Акрамя гэтага, ён быў узнагароджаны двума ордэнамі Леніна, ордэнам "Знак Почета" і пяццю медалямі.

А.Н.Сеўчанка належыць ініцыятыва арганізацыі навукова-даследчага інстытута прыкладных фізічных праблем. У 1972 г. ён прызначаны дырэктарам. У інстытуце А.Н.Сеўчанка ўзначаліў шэраг навуковых накірункаў: спектральныя і люмінесцэнтныя металы вывучэння рэчыва, работы па сінтэзу і даследаванню новых вадкакрышталічных рэчываў, работы па галаграфіі,

фізіцы і тэхніцы паўправаднікоў. Антон Нікіфаравіч актыўна ўдзельнічаў у распаўсюшчы і стварэнні новай навуковай апаратуры. Вынікі даследаванняў А.Н.Сеўчанкі і яго выхаванцаў шырока вядомы сярод навуковай грамадскасці нашай краіны і за яе межамі.

Да канца свайго жыцця Антон Нікіфаравіч быў дырэктарам гэтага інстытута, які сёння носіць яго імя.

Антон Нікіфаравіч змог аб'яднаць таленавітых людзей, вылучыць здольную моладзь, дапамагчы ёй расці творча. Ён ставіў перад аспірантамі і маладымі навукоўцамі пэўныя задачы, вырашаючы якія, яны раслі як вучоныя. Ён стварыў вялікую навуковую школу, шмат яго вучняў выраслі ў самастойных даследчыкаў, паспяхова развіваючых арыгінальныя навуковыя накірункі. Звыш 30 з іх абаранілі кандыдацкія дысертацыі, а 9 — доктарскія. Сярод іх Л.В.Валадзько, Д.С.Умрэйка, Т.П.Зяцкоў, К.М.Салаўёў, А.І.Камяк і іншыя вядомыя вучоныя.

Пасля сябе Антон Нікіфаравіч пакінуў багатую навуковую спадчыну — 2 манаграфіі, больш за 200 навуковых артыкулаў, надрукаваных у айчынных і замежных часопісах і выданнях.

Навуковую і педагагічную дзейнасць А.Н.Сеўчанка спалучаў з актыўнай грамадскай працай. Ён быў удзельнікам шэрагу міжнародных арганізацый ААН, у прыватнасці ўдзельнічаў у стварэнні ў 1956 г. Міжнароднага агенства па мірнаму выкарыстанню атамнай энергіі. А.Н.Сеўчанка неаднаразова абіраўся дэпутатам Вярхоўнага Савета БССР, прымаў удзел у XXIV—XXVII з'ездах КП Беларусі, быў членам ЦК КПБ. На той час гэта быў вышэйшы ўзровень грамадскай сталасці кіраўніка.

Амаль 15 год аддаў А.Н.Сеўчанка ўніверсітэту. За гэты час былі створаны новыя кафедры і навуковыя лабараторыі, фізічны і матэматычны факультэты, факультэты журналістыкі і прыкладной матэматыкі, грамадскіх прафесій, падрыхтоўчы факультэт для замежных грамадзян і факультэт павышэння кваліфікацыі выкладчыкаў грамадскіх дысцыплін. Пры ім БДУ імкліва рос не толькі як вучэбная ўстанова, але і як храм навукі, замацоўваючы тую падмуркі, якія былі закладзены ў 20-я гады першым універсітэцкім рэктарам — Уладзімірам Іванавічам Пічэтам.

А.Г.Зельскі, А.А.Яноўскі

О РАЗВИТИИ ПЛАЗМЕННЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ В БЕЛГОСУНИВЕРСИТЕТЕ

Систематические исследования газоразрядной плазмы в БГУ, как и в Беларуси в целом, начали проводиться с 1950 г. Инициатором этих исследований по праву можно считать профессора И.Г.Некрашевича. Под его руководством в БГУ и физико-техническом институте АН БССР изучались физические процессы, протекающие в области контакта электроразрядной плазмы с металлом, направленные на совершенствование электроэрозионной обработки металлов. Итогом этих исследований явилась так называемая миграционная теория электроразрядного канала (И.Г.Некрашевич, И.А.Бакуто), оказавшая существенное влияние на развитие прикладного спектрального анализа и электроэрозионную обработку металлов. Прямым подтверждением справедливости выводов миграционной теории было экспериментальное доказательство потери проводимости металлом при его импульсном нагреве, объясняющей так называемую паузу тока при электрическом взрыве проводников (А.А.Лабула).

Первые результаты исследований докладывались на юбилейной научной сессии в 1951 г., посвященной 30-летию основания университета. По этому направлению было опубликовано несколько десятков статей в республиканских и союзных журналах, сделаны доклады на всесоюзных научных конференциях, защищены кандидатские диссертации, в том числе и А.А.Лабулой в 1959 г.

Следующим крупным этапом были диагностические исследования плазменных потоков, генерируемых дуговым и импульсными плазматронами при атмосферном давлении и в вакууме. Был создан экспериментальный диагностический комплекс, позволяющий одновременно в реальном масштабе времени регистрировать следующие параметры: скоростную развертку интегрального и спектрально разложенного излучения плазмы с высоким временным и пространственным разрешением; покадровую развертку голографических интерферограмм импульсных потоков плазмы, сопилограммы тока, напряжения и давления. По ним были рассчитаны энергетические характеристики плазматрона, скорость и геометрия течения излучающего плазменного потока при движении в свободном пространстве и при встрече с преградой; радиальное распределение температуры, электронной плотности, коэффициента преломления, прозрачности и других параметров плазмы. Перечисленные методы позволили получить полную картину развития и взаимодействия плазменных потоков с поверхностью твердых тел, столь необходимую при решении многих практических